

дослідженні. Окресленого чітко, при доброму когнітивному світлі архівів, усієї, зовні вже ніби аж неозорої історіографії питання.

Книга, безперечно, вдалася – за методом, матеріалом, самою композицією. Впадає в око бібліографічний та номенклатурний її апарат, позначений рідкісною для нашого сьогодення інтелектуального стану фаховою культурою. І все ж таки найголовніше тут – немістифікована політична історія одного безконечно важливого центральноєвропейського сеансу, що у ньому травма політичного народження відбулася; сказати б, без збиткової травми, у далеко більш спокійному режимі, аніж згадані «пологи» у сусідів.

Можливо, саме ця обставина і зумовила подальшу, таку надивовижу результативну історію 1920 – 1930-х, і господарчу, і інтелектуальну, що її рівень ми вповні не досягнули ще й сьогодні (доволі сказати, що героїчна песимістка Марина Цветаєва ризикнула проспівати гімн-панегірик тільки одній національній культурі на міжвоєнній мапі Європи – Чехословаччині).

Михайло Кірсенко подав – у межах нашої науки – зразковий історіографічний ландшафт проблеми, яка, маємо надію, буде в подальшому майбутньому доповнятися низкою праць, які дослідять географію цієї проблеми – від Фінляндії і Балтії до Балкан.

Рецензування дослідження з його об'єктивністю водночас, усупереч сучасній, вже новопридбаній кон'юнктурі у власному розумінні, не приховує від читача всіх парадоксів версальської політики, що внаслідок неї у Центральній Європі кінця 1910-х – початку 1920-х ставало доволі незатишно...

При добрій поліграфії книги, засмучує її наклад – лише сімсот примірників.

В. С.

A. Kappeler. Petite histoire de l'Ukraine. Traduit de l'allemand par Guy Amart. – Paris: Institut d'Etudes Slaves, Collection: Cultures et sociétés de l'Est. – 1997. 224 p. (Îðëã'îàëüîà îàçàà: Kleine Geschichte der Ukraine. – München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung. – 1994.)

«Коротка історія України» Андреаса Каппелера належить до рідкісних праць з історії України, написаних істориком без українських коренів.

Писати книгу з історії України – справа нелегка через її суперечливість і складність, і як наслідок – існування різних інтерпретацій минушини, давніх і сучасних. Розрізняють три таких підходи: російський, український та радянський, кожен із яких надає відмінне від іншого значення самій Україні та її ролі в історії. Чому ми опинилися в такій ситуації? Це пояснюється відсутністю державної тяглості в Україні, що призводило до перебування її народу та її території під пануванням різних держав. Так само характеризувалися й інші європейські нації, що не були об'єднані і через це досить пізно сформувалися як держави. В цьому контексті пануючі і підлеглі не

можуть мати однаковий погляд на історію. Крім того, радянська історіографія подавала власне бачення залежно від своїх політичних та економічних намірів, надаючи Україні, принаймні офіційно, лише неважливу роль, у той час як вона займала ключове місце в складі Союзу, як у політичному, так і в економічному аспектах.

Коли німецький історик намагається написати розраховану на західного читача книгу з історії України, перед ним постає ряд труднощів. Справді, на Заході, знання про Україну часто обмежуються російським чи радянським історичним підходом, але аж ніяк не українським. Україна бачиться радше як російська провінція, а молода Українська держава – як результат розвалу СРСР, тобто без належної національної легітимності. А отже, слід ще багато попрацювати, щоб похитнути набуті ідеї та дозволити розвиток інших підходів. Це й було метою написання А. Каппелером «Короткої історії України».

Як свідчить назва, йдеться про працю досить невелику за обсягом. 224 сторінки – не дуже багато для розповіді про історію країни впродовж десяти сторіч. Проте автору вдалося не лише розгорнути перед читачем панораму подій, що відбувались у різних частинах України у цей період, але й підійти об'єктивно до їхньої інтерпретації. Одночасно зі спробою «заміни пануючого російсько-центричного бачення (...) українським поглядом», він дискутує з деякими «мітами» української історіографії. Обсяг роботи не дозволяє детально охопити всі події, як це зроблено у книзі О. Субтельного «Україна: історія», але вона й не була для цього призначена. Книга має іменний показник, глосарій (що є дуже корисним для західного читача у розумінні вживаних типово українських термінів), а також хронологічну таблицю важливих подій в Україні. Однак А. Каппелеру можна дорікнути за його вибір не наводити в тексті посилань на джерела та вказувати у бібліографії лише ті роботи, що вийшли західними мовами.

Автор надає перевагу недавній добі, відводячи дев'ять розділів на XIX та XX сторіччя, тоді як історія з X по XVIII сторіччя викладена у п'яти розділах. Один розділ присвячений загальному огляду України з демографічного й етнічного погляду. Впродовж усієї книги А. Каппелер прагне знайти відповіді на деякі питання української історії, що дістали свого часу різних інтерпретацій залежно від етнічної приналежності істориків. Він враховує результати недавніх досліджень, що надають нового ракурсу деяким подіям. Проте, якщо, розглядаючи ту чи іншу проблему, А. Каппелер стикається з нестачею необхідних елементів, він не вважаючись визнає себе безсилим розв'язати дане питання.

Його підхід є дуже цікавим і оригінальним, бо автор надає великого значення історичній дискусії. Наведемо як приклад період з X по XIII сторіччя, розглянутий у другому розділі, де виклад історичних подій займає стільки ж місця, як і суперечка між українцями та росіянами з приводу спадщини Київської держави (по 4 сторінки). Цю суперечку А. Каппелер кваліфікує як суто політичну

і не наукову. Він репрезентує три погляди, традиційно присутні в історіографії: дореволюційній російській, де Київська Русь розглядається як перша Російська держава; український, де український народ виступає як прямий спадкоємець Русі; та радянський, де Русь – спільна колыска трьох східнослов'янських народів: російського, українського та білоруського. А.Каппелер зазначає, що західні історичні роботи дотримуються або російського, або радянського підходу. Автор вважає, що Київську державу не можна розглядати як винятково українську чи російську спадщину, а саме на це претендують історики двох країн. Для позначення цієї держави він пропонує використовувати просто загальний термін «Русь», тим самим обминаючи прикметники «російський» чи «український», а для населення Русі автор пропонує вживати етнонім «східнослов'янський».

Усупереч своєму бажанню подати історію України з українського погляду, А. Каппелер висловлює свої застереження стосовно деяких питань, що трактуються у традиційний спосіб деякими українськими істориками. Так, з приводу козацьких повстань XVII сторіччя він особливо наголошує на соціальному, політичному, а також релігійному аспектах. «Козацький рух більше цілив у польське дворянство, ніж у самого короля», тобто ще не йшлося про повстанський рух національного характеру проти польської влади, а лише про дії народу, що намагався захистити свої права. Поза тим, А. Каппелер не оминає факту, що козацька еліта несе відповідальність за інтеграцію гетьманату до Російської імперії без особливого супротиву. Справді, так само як це зробила Польща за два сторіччя до того, Росія надала певну низку привілеїв козацькій еліті, маючи на меті перетягнути її на свій бік. Дослідник підкреслює також ту парадоксальну позицію, зайняту українською історіографією стосовно польського панування, що припинилося після третього поділу Польщі 1795 року. Часто воно представлене як «доба соціального та конфесійного утиску», але одночасно з цим українці тепер не перестають посилалися на надбання, успадковані від цієї епохи на противагу росіянам (наприклад, магдебурзьке право, західнолатинські культурні традиції, духовні впливи...).

Однією з принципових вихідних позицій книги є надання допомоги читачеві у його спробі зрозуміти всю складність української історії. Для цього А. Каппелер не боїться перервати свою оповідь, аби представити наявні історичні проблеми та намагатися їх розв'язати. Так, він ставить питання про взаємозв'язок між національним рухом та модернізацією у XIX столітті. Він підкреслює, що не всі чинники модернізації сприяли розвитку національного руху. Справді, якщо скасування кріпацтва діяло на його користь, індустріалізація, супроводжувана швидкою урбанізацією регіонів України, розташованих в Російській імперії, не мала великого впливу через те, що процес модернізації вівся неукраїнцями і призвів до русифікації міст. А. Каппелер зазначає, що нарешті невисокий ступінь

модернізації Галичини аж ніяк не гальмував розвиток національного руху.

При цьому друга половина XIX сторіччя характеризувалася національною динамікою в обох частинах України, що виявлялось у створенні культурних організацій та політичних партій часто з національними та соціальними вимогами.

Також у розділі, присвяченому періоду 1914 – 1920 рр., після опису історичних фактів, А.Каппелер аналізує всі сили, що діяли в Україні за громадянської війни, розрізняючи таким чином національні сили (що під ними автор розуміє чотири українські уряди разом із гетьманщиною П.Скоропадського включно), більшовиків, білу гвардію, іноземні війська, українських селян та росіян і євреїв міст, вказуючи на сильні та слабкі сторони кожної групи. Завдяки такому аналізу А.Каппелер надає читачеві елементи інтерпретації для розуміння того, через що на початку XX сторіччя українці, на відміну від поляків, чехів чи балтійських народів, зазнали невдачі у створенні довгочасної національної держави. Незважаючи на свою стислість, цей аналіз є ясным і дає змогу окреслити прагнення, а також перешкоди, що стояли перед кожною силою. В рамках цього А.Каппелер береться аналізувати причини перемоги більшовиків у громадянській війні. Серед них він називає як внутрішні (наприклад те, що процес побудови української нації набув виразного політичного характеру лише незадовго до цих подій), так і зовнішні (Україна не отримала ніякої підтримки ззовні). Однак порівняння А.Каппелером ставлень західних держав до незалежності України в 1918-у та 1991-у роках викликає кілька зауважень. Він зазначає, що 1991 року їм «безперечно треба було багато часу, щоб прийняти ідею кінця імперії, але цього разу вони не підтримували реакційних російських сил». Ми змушені зауважити, що підтримка Росії надається в зовсім іншому контексті, ніж на початку сторіччя, і, безперечно, увага Заходу ще довго залишиться прикутою в першу чергу до Росії, сприяючи таким чином її економічному розвитку більше, ніж розвитку України. Це особливо стосується Франції, чия орієнтація залишається вельми проросійською.

Слід зазначити, що А.Каппелер присвятив два розділи опису політичної, економічної та культурної ситуації в Україні під час двох поворотних періодів історії: перший – близько 1700 року, тобто наприкінці XVIII сторіччя, другий – 1914 року, напередодні першої світової війни та революції.

Що стосується першого періоду, то він репрезентує соціально-політичну організацію України, її соціоекономічну структуру та різні культури за регіонами (лівобережна Гетьманщина, Слобідська Україна, Запорізька Січ, Правобережна Україна, Галичина, Холмщина та Підляшшя, угорська Підкарпатська Україна та Північна Буковина). Автор підкреслює роль Києво-Могилянської академії, що надавала освіту дуже високого рівня та була зорієнтована на Європу. Досліджуючи Україну 1914 року, А.Каппелер аналізує демографічне, соціальне, економічне та культурне становище

в різних регіонах України. Він прагне уникати кліше і заради цього залучає результати останніх досліджень. Наприклад, традиційне зображення українського селянства, пограбованого державою та дворянством, що опинилось через це в стані крайньої бідності, зараз ставиться під сумнів. Недавні роботи показують, що селяни, щонайменше в деяких регіонах Російської імперії та Галичини, змогли пристосуватися до умов, в які їх було поставлено, і особливо до зменшення розміру наділів. Те ж саме щодо стереотипу про «російського колективіста на противагу українському індивідуалістові», бо сучасні дослідження дозволяють побачити, «що російські селяни також показували прояви індивідуалізму».

Описуючи 20 – 30 роки ХХ сторіччя, А. Каппелер підкреслює, що інші народи також страждали від сталінських репресій (як і голод 1932 – 1933 рр.), але він наголошує на їхньому особливому розмахові в Україні та на драматичних наслідках тридцятих років не тільки для народу, але й для української культури.

Завдяки прагненню неукраїнського історика А. Каппелера вирішити деякі питання з історії України та змінити багато уявлень, поширених про неї на Заході, «Коротка історія України» є знаменним орієнтиром для західної аудиторії, проте не лише для неї. В разі перекладу українською мовою ця книга безумовно зацікавить і українського читача, який через численні історичні та політичні причини має ще багато чого дізнатися про минуле своєї країни. Очевидно, що праця А. Каппелера може бути широко рекомендована й російському читачеві, аби розвинути і змінити його уявлення про Україну, успадковані ним від російської та радянської історіографії. Але чи він готовий до цього?

Сільві Гер (Франція)

M. J. Mondzain. L'image naturelle. – Le nouveau Commerce, Paris, 1995. – 42 p.

«Апологією номіналізму образу» – ось як ми могли б назвати невеличку книжку М.Ж.Мондзен «Природний образ». Її автор є досвідченим фахівцем із візантійської теорії образу і видала ґрунтовне дослідження з цієї теми: «Образ. Ікона. Економія. Візантійські витоки сучасної образності».* «Я хочу сказати, – починає своє есе М.Ж.Мондзен, – що образ є скрізь. Він нас переповнює, він нас полонить. Під впливом образів ми зазнаємо краху в думці. Ідолопоклонниками і акефалами, ось ким, – закинуть мені, – стали ми через свою помилку». Відповідаючи на цей закид, дослідниця вдається з цією метою до поняття «Імажері», навряд чи відомого візантійським Іконопоклонникам та Іконоборцям: «Коли я назову Імажерією різноманітну сукупність проявів, обдарованих здатністю бути зображеними у зовнішній реальності чи бути такими для внутрішнього смислу, тоді те, що заслуговує імені образу стосовно

* Див. рецензію на цю книгу М.Ж.Мондзен – «Дух і літера», №1 – 2, с. 398 – 399.